

Kieliparlamentti 27.3.2013, Tieteiden talo

Aiheena "Vähemmistöjen kielikoulutus"

Ylijohtaja Anita Lehikoinen

Parlamentin alustuspuheenvuoro

Hyvät kieliparlamentin osallistujat, arvoisat kielikoulutuksen kehittäjät!

1. Aluksi

Alustuspuheenvuorossani otan esille joitakin vähemmistöjen kielikoulutuksen ajankohtaiskysymyksiä. Vähemmistöjen kielikoulutuksen koko kenttää en esityksessäni pyri enkä pysty kattamaan. Uskon, että parlamentin puheenvuorojen ja iltapäivän työpajatyöskentelyn avulla tämä laaja kenttä tulee monipuolisesti käsitellyksi.

Kieliparlamentin aiheen valinta on perin ajankohtainen, siitä kiitos järjestäjille! Ovathan kielikysymykset viime aikoina olleet monin tavoin esillä niin kansalliskielten osalta kuin muutenkin. Hallitusohjelmassa mainittu Kansalliskielistrategia on laadittu. Valtioneuvoston periaatepäätös Kansalliskielistrategiasta valmistui joulun alla. Sen toimeenpano on juuri käynnistynyt, joten en käsittele sitä tässä yhteydessä.

Vähemmistöjen kielikoulutuksen kysymykset on kirjattu sekä nykyisen hallituksen ohjelmaan että koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmaan. Hallitusohjelma asettaa tavoitteeksi kansallisen kielistrategian laadinnan, jossa määritellään tavoitteet ja toteutustavat kansallisen kielivarannon monipuolistamiseksi. Kansallisen kielivarannon kehittämisessä kiinnitetään erityistä huomiota saamen, romanikielen ja viittomakielen asemaan. Kehittämissuunnitelmassa kansallisen kielivarannon monipuolistamisen tavoite on mukana. Siihen on sisällytetty myös kulttuurien tuntemuksen monipuolistaminen.

2. Kansalliset vähemmistökielet

Hyvät kieliparlamenttilaiset!

Tarkastelen ensin kansallisten vähemmistökielten kysymyksiä ja pohdin sen jälkeen oman äidinkielen koulutusta.

Saamen kielet

Aloitan saamenkielistä. Saamen kielten elvyttämisohjelman laatiminen ja toimeenpano sisältyy hallituksen ohjelmaan. Pidemmällä aikavälillä tavoitteena on luoda pysyvä toimintamalli kielten elvyttämiseksi. Kaikki Suomessa puhutut saamen kielet ovat uhanalaisia. Näistä koltansaame ja inarinsaame ovat vakavasti uhanalaisia. Saamen kielilain tarkoituksena on toteuttaa saamelaisten kielellisiä oikeuksia. Kielilain toimivuudesta tehtyjen selvitysten mukaan viranomaisissa on kuitenkin edelleen vähän saamen taitajia ja kielen käyttö on vähäistä.

Myönteistä on, että saamen opetusta on tarjolla kaikissa saamelaisten kotiseutualueen kunnissa ja sitä on annettu kaikilla kolmella saamen kielellä. Saamenkielistä opetusta on saatavilla myös perusopetuksen eri oppiaineissa. Oulun yliopiston selvityksen mukaan saamenkielinen opetus toteutuu perusopetuksen alaluokkien osalta kohtuullisesti saamelaisalueen kunnissa. Koltan- ja inarinsaamenkielisen opetuksen järjestämisessä on eniten ongelmia. Pulaa on sekä opettajista että oppimateriaaleista. Saamen kieliä lukiossa opiskelevien määrät ovat pieniä.

Saamen kielten ja kulttuurin kehittymisen ja säilyttämisen kannalta on tärkeitä, että niitä opetetaan ja tutkitaan yliopistoissa. Otan esimerkin siitä, miten tämän tehtävän perusedellytyksiä on vahvistettu viime aikoina. Kotimaisten kielten keskuksen tehtäviä yleisenä kielenhuollon asiantuntijana täsmennettiin vuonna 2012 voimaan tulleella uudella lainsäädännöllä. Tässä yhteydessä Kotuksesta siirrettiin yliopistoihin ne tutkimustehtävät, jotka olivat eniten perustutkimuksen luonteisia. Saamen kielten tutkimus keskitettiin Oulun yliopistoon. Pienten tutkimusresurssien kokoaminen yhteen antaa lisää voimia saamen kielten tutkimukselle. Oulun yliopiston mahdollisuuksia hoitaa kansallista erityistehtävää saamen kielten ja kulttuurien opetuksessa ja tutkimuksessa tuetaan ja tullaan myös lähivuosina tukemaan erityisrahoituksella.

Myönteisestä kehityksestä huolimatta saamen kielten opetuksessa ja tutkimuksessa on edelleen paljon tehtävää. Erityisesti elinkeinorakenteen muuttumisella ja saamelaisten poismuutolla saamelaisten kotiseutualueelta on vaikutuksia saamen kielten säilymiselle ja opetuksen järjestämiselle. Arviolta jo 70 % saamelaisista lapsista ja nuorista asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Tulevaisuudessa keskeinen kysymys on, miten saamen kielten opetusta voidaan kehittää koko maassa.

Kiireisimpiä haasteita on eri alojen pätevien ja saamen kieliä riittävästi osaavien ammattilaisten vähäisyys. Saamenkielinen väestö on kooltaan niin pieni, että yksistään sen piiristä ei voida kouluttaa tarvittavaa määrää eri alojen osaajia. Sen tähden on tarpeen, että saamen kielten opiskeluun on mahdollisuuksia myös suomenkielisellä väestöllä.

Pätevän opetushenkilöstön saatavuudella on merkitystä saamen kielten ja kulttuurin säilymiselle elinvoimaisena. Yhdeksi saamen opetuksen esteeksi on jo pitkään tunnistettu lastentarhanopettajien, luokanopettajien ja aineenopettajien puute. Tätä ongelmaa on pyritty ratkaisemaan opettajankoulutuksen lisäyksillä. Ongelma ei kuitenkaan ratkea yksistään lisäämällä opettajankoulutuksen määriä. Nykyisetkään saamen kielten taitoisille varatut opiskelupaikat eivät ole täyttyneet. Rekrytointia opettajankoulutukseen tulee tuki tehostaa ja koulutusta kehittää, mutta tarvitaan myös muita toimia.

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmän ehdotus saamen kielten elvyttämishojelmasta ja siitä toteutettu lausuntokierros valmistuivat viime vuonna. Tänä vuonna on tarkoitus viedä elvyttämishojelma valtioneuvoston päätettäväksi. Elvytysohjelmaan tulee sisältymään konkreettisia toimenpiteitä, joista yksi keskeisimpiä on etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen kehittäminen. Etäyhteyksiä hyödyntävää opetusta voidaan käyttää lähiopetuksen saatavuuden parantamisen lisäksi saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella annettavan saamen kielten opetuksen lisäämiseksi. Sitä voidaan myös hyödyntää opettajankoulutuksen kehittämisessä. Toivon, että tänään työpajatyöskentelyssä voidaan pohtia kolme asiaa: monipuolisia ratkaisuja saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävään opetukseen ja saamen kielten asemaa varhaiskasvatuksessa. Tärkeitä olisi myös miettiä, miten opettajankoulutuksen rekrytointia parannetaan.

Romanikieli

Romanikielen osalta voi tyydytyksellä todeta sen, että viimeinkin romanikielen ja –kulttuurin opetukseen ja tutkimukseen on löydetty ratkaisu, kun Helsingin yliopistossa on käynnistynyt romanikielen ja –kulttuurin opiskelun mahdollisuus. Tarjolla on nyt perus- ja aineopinnot käsittävä 60 opintopisteen opintokokonaisuus. Korostan tämän ratkaisun tärkeyttä siksi, että yliopistotasoinen opetus ja tutkimus on oppimateriaalin tuottamisen, opettajien kouluttamisen ja kielenhuollon kehittymisen ja jatkuvuuden ehto. Nyt voidaan kouluttaa romanikielen ja –kulttuurin osaajia opetuksen, oppimateriaalin tuotannon, viestinnän ja kulttuurin asiantuntijatehtäviin. Valmistelutie on ollut pitkä, mutta tuottanut hyvän tuloksen.

Uskon, että yliopistotasoinen koulutuksen ja tutkimuksen avulla voidaan vahvistaa koulujen romanikielen opetusta, kielipesätoimintaa, romanikielen opettajien perus- ja täydennyskoulutusta ja luoda aiempaa parempia edellytyksiä oppimateriaalin tuottamiselle. Tästä on hyvä työpajatyöskentelyssä keskustella tarkemmin. Toivottavasti myös romanikielen aseman vahvistamiseen varhaiskasvatuksessa löydetään uusia mahdollisuuksia.

Viittomakieli

Viittomakielen asemasta tulee Markku Jokinen kohta käyttämään oman puheenvuoronsa, joten käsittelen viittomakielen tilannetta vain lyhyesti. Hallitusohjelmassa on kirjaus, jonka mukaan kehitetään viittomakielisten oikeuksien toteutumista ja selvitetään mahdollisuus säätää viittomakielilaki. Tätä asiaa koskeva oikeusministeriön muistio on juuri kommentointikierroksella.

Verrattuna äsken käsittelemääni romanikieleen, viittomakielellä voi todeta olevan selvästi pidemmät akateemiset perinteet. Sen asema Jyväskylän yliopistossa on vakiintunut ja jatkuu sellaisena opetus- ja kulttuuriministeriön osoittaman kansallisen tehtävän taloudellisen tuen turvin.

Vuonna 2010 perustetun Viittomakielen keskuksen taustalla on Jyväskylässä 90-luvulla käynnistynyt viittomakielen opetus ja tutkimus, vuonna 1998 alkanut viittomakielinen luokanopettajakoulutus ja vuonna 2004 perustettu professuuri viittomakielen oppiaineessa. Jyväskylään on muodostunut akateeminen yhteisö, jossa viittomakieliset voivat opiskella äidinkielellään. Sille on ollut tunnusomaista aktiivinen kansainvälinen yhteistyö, joka on näyttäytynyt monina kansainvälisinä projekteina ja tapahtumina.

Keskuksessa tehtävä työ on monin tavoin merkityksellistä, mutta erityisesti haluan korostaa tutkimustyön tärkeyttä luomassa perustaa opetuksen ja oppimateriaalin kehittämiseksi. Viittomakielinen yhteisö on monesti tuonut esille sen, että viittomakielten opetuksen tilanne on Suomessa huono, koska oppimateriaalia on niukasti saatavilla. Tähän kehitystyöhön tarvitaan tutkimuksen tukea. Toinen viittomakielisen yhteisön esille tuoma keskeinen ongelma on tulkkikoulutuksen puute. Erityisen ongelmallinen on suomenruotsalaisen viittomakielen tilanne, sillä sen opetusta on tarjolla vain satunnaisesti ja tulkkikoulutusta ei lainkaan. Millaista elvyttämishjelmaa tässä tarvitaan? Tämä on aiheellinen kysymys työpajatyöskentelyssä pohdittavaksi. Tässäkin haluan nostaa varhaiskasvatuksen merkityksen keskeiseksi ja toivon, että viittomakielen asemaa varhaiskasvatuksessa voidaan työpajatyöskentelyssä käsitellä.

Karjalan kieli

Karjalan kieltä on puhuttu maassamme yhtä kauan kuin suomeakin, mutta tiettyssä mielessä sitä voidaan pitää uutena tulokkaana vähemmistökielten joukossa. Itä-Suomen yliopistossa aloitti vuoden 2009 alusta

karjalan kielen professori tehtävässään. Samana vuonna karjala tunnustettiin vähemmistökieleksi, kun se otettiin tasavallan presidentin päätöksellä mukaan Euroopan neuvoston alueellisten ja vähemmistökielten raportointiin. Vuodesta 2011 lähtien karjalan on voinut merkitä äidinkielekseen Väestörekisterikeskuksen ylläpitämään väestötietojärjestelmään. Itä-Suomen koulu on alkanut opettaa karjalaa valinnaisena vieraana kielenä ja kielipesätoimintaa on käynnissä. Karjalankielistä kirjallisuutta julkaisevat aktiivisesti useat karjalaisjärjestöt ja seurakunnat. Tämän vuoden alusta lähtien karjalankieliset lehdet ovat voineet hakea vähemmistökielten lehtitukea. Kielen elvytysohjelma on siis käynnissä. Nyt on syytä keskustella siitä, millaisia jatkotoimia tarvitaan.

Hyvät kieliparlamentin osanottajat!

3. Oma äidinkieli

Alustuspuheenvuoroni lopuksi käsittelen maahanmuuttajia koskevista kielikoulutuksen kysymyksistä yhtä, joka mielestäni on saanut vähän huomiota osakseen. Kyse on oppilaan oman äidinkielen opetuksesta.

Suomi ja ruotsi toisena kielenä -opetuksen tärkeys tiedostetaan yleisesti, mutta maahanmuuttajan oman äidinkielen asema ei olekaan itsestään selvä. En tarkoita, että S2- ja R2 -opetuksessa olisi kaikki kunnossa. Siinä on paljon kehitettävää, mutta tilanne on kuitenkin selvästi oman äidinkielen opetusta parempi.

Tutkimukset osoittavat, että äidinkielen oppiminen edistää toisen kielen oppimista ja koulumenestystä. Äidinkielen säilyttämisellä ja kehittämisellä on myös itsetuntoa ja identiteettiä voimistava vaikutus. Äidinkielen rooli on tullut esille myös meille niin kiinnostavissa PISA-tuloksissa. Maahanmuuttajataustaisten oppilaiden oppimistulokset ovat olleet parempia maissa, joissa pelkän kohdekielen opetuksen sijaan tuetaan myös äidinkielen opetusta ja toiminnallista kaksikielisyyttä. Tässäkin nousee varhaiskasvatuksen merkitys esille. Varhaiset vuodet ovat kielenoppimisessa tärkeintä aikaa ja kaksikielisyyden kehittymistä pitäisi tukea sekä varhaiskasvatuksessa että lapsen kotona. Vanhemmat eivät välttämättä tiedosta niitä haasteita, joita lapsen kielenkehitykseen liittyy. Siksi vanhempia ei tule jättää yksin näissä kysymyksissä, vaan varhaiskasvatuksen ja koulujärjestelmän tulee tukea äidinkielen oppimista.

Perusopetuksessa ja toisella asteella oppilaiden halukkuus osallistua oman äidinkielen opetukseen vaihtelee, mikä johtuu osaltaan rakenteellisista tekijöistä. Selvitysten mukaan oman äidinkielen tunneilla käydään mieluiten, jos opetus on samassa rakennuksessa koulupäivän aikana. Opetusta saatetaan kuitenkin keskittää johonkin alueen oppilaitoksista tai järjestää koulupäivän ulkopuolella. Ammatillisessa koulutuksessa oman äidinkielen opetusta on vain joillakin paikkakunnilla.

Oman äidinkielen opetus edellyttää pitkäjänteistä suunnittelua niin kunnissa kuin valtionhallinnon tasollakin. Kuntien tulisi laatia oman äidinkielen opetukseen kattava suunnitelma, jossa ennakoitaan maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten määrä ja sen mahdolliset muutokset ja määritellään oman äidinkielen opetuksen tarve, opetuksen pedagogiset ja hallinnolliset suuntaviivat ja oman äidinkielen opettajien asiantuntijuuden kehittäminen. Oman äidinkielen opettajan roolia ja toimenkuvaa on syytä pohtia tässä yhteydessä. Tiedämme, että oman äidinkielen opettajan rooli koetaan merkittäväksi koko kouluyhteisössä etenkin silloin, jos opettaja toimii yhteyshenkilönä kodin ja koulun välillä ja avustaa opetuksen suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa.

Eriyisen huolestuttavaa maahanmuuttajataustaisten oppilaiden kannalta on se, että oman äidinkielen opettajia on vaikeata rekrytoida. Jos heitä onnistutaankin rekrytoimaan, niin suurella osalla näistä opettajista ei ole opettajakoulutusta tai opintoja opetettavassa kielessä. Opettajakelpoisuuden ongelma

koskee myös valmistavan opetuksen opettajia ja eri uskontojen opettajia. Tässä en kuitenkaan puutu näihin muihin opettajaryhmiin. Totean, että maahanmuuttajataustaisten oppilaiden oman äidinkielen opettajien osalta tarvitaan pikaisesti aktivoitumista *kolmessa* asiassa.

Ensimmäinen niistä on se, että oman äidinkielen opettajan kelpoisuusehdot tulee määritellä. Ne ovat opettajankoulutuksen kehittämiseen tarvittava perusta.

Toinen on se, että kun kelpoisuusehdot tiedetään, tarvitaan oman äidinkielen opettajan peruskoulutus yliopistoihin. Se koostuisi ainakin oman äidinkielen ja sen didaktiikan opinnoista ja opettajakelpoisuuden antavista opettajan pedagogisista opinnoista eli kaikille opettajille yhteisistä sisällöistä, kuten opetuksen ja oppimisen perusasioista, opetussuunnitelmista, arvioinnista, koulutusjärjestelmään perehtymisestä ja koulunpidon arkeen liittyvistä asioista.

Oman äidinkielen opettajankoulutuksen järjestäminen ei kuitenkaan ole aivan yksinkertaista. Siihen liittyy ratkaisujen tekeminen siitä, missä kielissä oman äidinkielen opettajankoulutuksen opinnot voidaan suorittaa. Tämä puolestaan liittyy siihen, millaiset kielten koulutusvastuut kielitarjonnasta yliopistoissamme on tulevaisuudessa. On selvää, että kaikissa oppilaan omana äidinkielenä opetettavissa kielissä - opetusta on nyt noin 50 eri kielessä - tuskin opettajankoulutusta voidaan järjestää. On kyettävä päättämään, mitkä ovat ne kielet, joista aloitetaan ja mikä on se kielten minimitarjonta, joka voidaan varmistaa. Tiedän, että oppilaan oman äidinkielen opettajan koulutuksen valmisteluja on yliopistoissa tehty. Se on tärkeätä pohjatyötä, jota toivottavasti tehdään edelleen aktiivisesti.

Kolmas läheisesti tähän liittyvä asia on oppilaan oman äidinkielen opettajien täydennyskoulutuksen lisääminen ja koulutuksen suunnitelmallisuus.

Arvoisat kieliparlamentaarikot!

Olen korostanut oman äidinkielen ja sen opettajien merkitystä. Tämä ei sulje pois kieleen ja kulttuuriin liittyvän osaamisen merkitystä jokaisen opettajan työssä. Tavoitteena on kieli- ja kulttuuritietoinen koulu, jossa eettisesti ja laadukkaasti toimiva opettaja tietää olevansa kielen ja kulttuurin opettaja – oppiaineesta riippumatta.

Toivotan teille antoisaa ja tehokasta työpäivää!